

SÖZ DİZİMİ ANLAM İLİŞKİSİ ÜZERİNE YENİ BİR METOT DENEMESİ*

Özlem DEMİREL DÖNMEZ**

ÖZET

Bu çalışmada söz dizimi şekillerinin nasıl elde edileceği ve elde edilen verilerin nasıl değerlendirileceği üzerinde durulmaktadır. Çalışma şu ana kadar denenmemiş bir metodu sunmaktadır. Bu metot, bir metinde, özellikle şiirde, yer alan cümlelerin alt alta dizilerek aynı öğelerin bir çizgide birleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Bu birleştirme sonucunda ortaya çıkan şekilde öğelerin karşılık geldiği kelimeler sıralanarak yorumlanmaktadır. Bu metot, yapı anlam ilişkisini sağlamanın yanında söz dizimi konusuna da katkı sağlamaktadır.

Çalışmada Orhan Veli Kanık'ın Bu Güzel Havalarda şiiri örnek olarak seçilerek incelenmiştir. Öncelikle şiirdeki cümleler belirlenerek, cümlelerin öğeleri tespit edilip şiirin öğeler tablosu oluşturulmuştur. Daha sonra ise çalışmaya orijinalliğini kazandıran söz dizimi grafiği çizilmiştir. Bu grafik, şiirdeki aynı öğelerin birleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Ayrıca ortaya çıkan şeklin eksik kalan kısmı aynı hat üzerindeki öge ile tamamlanmıştır. Son olarak da grafik anlam açısından yorumlanmıştır. Bu yorum ortaya çıkan şekil üzerinden yapılmış olup bazen öğelerin yeri değiştirilmiştir. Bu durum yani ihtiyaç duyuldukça öğelerin yerinin değiştirilmesi metodun en zayıf yönüdür. Ortaya konulan metot geliştirildikçe olumsuz taraflarının telafi edilebileceği düşünülmektedir. İncelenen metinlerin sayı ve çeşitliliği arttıkça metodun başarısı kesinlik kazanacaktır. Zira her metinde farklı ve benzer şekillerle karşılaşılacaktır. Burada tek bir metin verilmesinin sebebi ise bu çalışmanın sadece metodu tanıtmaya amacını gütmesindedir. Bu amacın yapı anlam ilişkisini arama yolunda bir adım olacağını düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Söz Dizimi, Yapı, Anlam, Metot.

---

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: ozlem.demirel@inonu.edu.tr

A NEW METHOD TRIAL ABOUT THE RELATIONSHIP BETWEEN SYNTAX AND MEANING

ABSTRACT

In this study how the syntax types are obtained and how the obtained data is evaluated is focused. The study presents a method which has not been tried up to now. This method takes its bases on, especially in the poem, ordering the same units of the sentence one under the other and uniting them in a single line. The words that correspond to the the units which are obtained as a result of the uniting are interpreted by ordering. Besides providing a connection between structure and meaning, this method contributes to syntax subject.

In this study “Bu Güzel Havalara (Such Nice Weather)” poem of Orhan Veli Kanık was chosen as a sample to study. Firstly, the sentences in the poem were specified, the elements of the sentences are identified and the table of those elements are formed. Then syntax graphic is drawn which gave the originality to this study. This graphic is obtained when the same elements of the poem are combined. In addition, the missing parts of the obtained shape are completed with another element on the same line. Finally, the graphic is interpreted in terms of meaning. This interpretation is based on the shape and sometimes the elements of the sentence are replaced. This condition which is changing the place of elements when needed is the weakest point of this method. It is considered that in time this method will develop and this weak point of this method will be compensated. When the number and variety of the texts increase, the success of this study will be certain. Furthermore, in each text different and similar shapes will be encountered. The aim of giving only one text here is having the aim of introducing this method. We think that this study will be a step in searching the relationship between structure and meaning.

Key Words: Syntax, Structure, Meaning, Method.

Söz dizimi çalışmalarının kullanılabilirliğini, işe yararlılığını yeni metotlarla ortaya koymak mümkündür. Bir metni veya bir şiiri kurulan cümleler, cümlelerin çeşitleri, öğeleri yani kısaca söz dizimi bakımından incelemek bize ne gibi bir fayda sunmaktadır veya bu bilgiler hangi alanda işimize yaramaktadır? Öğelerin dizilişi, yazarın veya şairin söylemek istediklerini daha açık anlamamıza veya yorumlamamıza yardımcı olabilir mi? Dilbilimin uğraşıp durduğu anlam çözümlemelerinde yol gösterici olmanın ötesine geçebilir mi? Andrews bunun mümkün olduğunu şu şekilde belirtir: *Türkçede cümlenin öğelerinin dizilişi bir anlam taşır ve belirli dizilişlerin yorumlanması, bu dizilişleri üreten nedenler ne olursa olsun bir ölçüde anlama bağlı olacaktır* (Andrews, 2006: 38). Bu doğrultuda cümle kuruluşlarının anlamın anahtarı olduğu, yapıdan anlama gidilebileceği ve cümle kuruluşlarının rastgele olmayıp aynı zamanda bir kural olmanın ötesinde anlam belirleyici şifreler olduğu düşünülebilir.

Bu yeni metodun malzemesini edebi metinler ve özellikle de şiir oluşturmaktadır. Yaklaşım olarak kuraldan metine değil, metinden kurala gitmek esas alınmıştır. Altun’un ifadesiyle, *filolojik açıdan metin, dilin bilgisinin, dil kurallarının elde edileceği bir bilgi havuzudur. Dile dair örnekler verilecekse, bu havuzdan alınmalıdır. En iyi cümleler roman ve hikâye yazarlarındandır, kimi*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014*

zaman şiir de örnekler arasında baskın bir rol oynar (Altun, 2010: 82). Aynı fikirde olmakla birlikte biz dilin en karmaşık ve sıra dışı şekillerinin şiirde kodlandığını ve dil şifrelerinin çözülmesinde şiirin vazgeçilmez bir tür olduğunu düşünmekteyiz.

Çalışmamızda tek tek cümleler değil, bir bütün olarak metin esas alınmaktadır zira *metin dilbilimi açısından bir tümce ancak kimi durumlarda bir yargı ya da uyarıyı kesinlikle başka türlü anlaşılmayacak biçimde yansıtabilir* (Aksan, 2006: 148). Cümleyi metinden bağımsız düşünerek ifade edilmek istenene ulaşılması güçtür. Derin yapıya ancak bütünlükle ulaşılabilir. *Dilin bir bütün olduğu, dil birimlerinin birbirleri aracılığıyla varlık bulduğu göz önünde bulundurulunca her gösterenin değerini yani gösterilen yanını yalnız gösterenin nitelik ve biçiminden değil aynı zamanda bütün içindeki yerinden ve bağıntılarından aldığı gerçeği ortaya çıkar. Bu durumda derin yapıyı bağlamın belirginleştirdiğini söyleyebiliriz* (Üstünova, 2010: 699). Bu metotta öge bağlantılarını ortaya çıkan şekil, üçgen, belirlemektedir. Metnin bütünü içerisinde ele alınan yüzey yapı unsurları, cümlelerin öğeleri, birleştirildiğinde karşımıza metnin altında yatan temel fikri veya çıkış noktasını gösteren şaşırtıcı ipuçları çıkmaktadır. Bu durum bize belli bir mantık içerisinde bir araya getirilebilen yüzey yapı unsurlarının derin yapının kapılarını aralayabileceğini göstermektedir.

Yüzey yapı derin yapının bir yansıması olmakla beraber derin yapıda anlatılmak istenen her şey yüzey yapıda yer almayabilir. *İster söze isterse yazıya dayalı olsun bir cümlede birçok ögenin ifade edilmediği, gizli kaldığı veya yüzeyle çıkmadığı görülür* (Demirci, 2010: 295). Söz konusu olan bu metotta ögeler cümlelerin içinde değil metnin içinde kendisiyle aynı türden olan öğelerle olan bağlantısına göre değerlendirilip, metinde yer almayan tamamen yeni bir cümle kurulduğundan bu eksik öge faktörü de ortadan kalkmış olur.

Kısaca ifade etmek gerekirse aynı tür öğelerin birleştirilmesi sonucu ortaya çıkan yeni cümle ile derin yapıya gidilebileceği ve metinde verilmek istenen ancak açıkça söylenmeyen ana fikrin bu yeni cümleyle şifrelendiği düşünülmektedir. Yani ortaya çıkan üçgen anlamın merkezidir.

Bu çalışmada Orhan Veli'nin Güzel Havalara şiiri örnek olarak seçilmiştir (Veli, 1996: 53). Şiirin seçiminde kısa cümlelerden oluşması dışında herhangi bir husus gözetilmemiş olup bu da incelemenin kolaylığı ve bir ilk olması dolayısıyla netliği sağlamak açısından tercih edilmiştir.

Güzel Havalara

Beni bu güzel havalara mahvetti,
Böyle havada istifa ettim
Evkaftaki memuriyetimden.
Tütüne böyle havada alıştım,
Böyle havada âşık oldum;
Eve ekmekle tuz götürmeyi
Böyle havalarda unuttum;
Şiir yazma hastalığım
Hep böyle havalarda nüksetti;
Beni bu güzel havalara mahvetti.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

Tablo I: Şiirin Öge Dizilişi

1. Cümle	B'li nesne Beni	Özne Bu güzel havalar	Yüklem Mahvetti
2. Cümle	Zarf tümleci Böyle havada	Yüklem İstifa ettim	Dolaylı tümleş Evkaftaki memuriyetimden
3. Cümle	Dolaylı tümleş Tütüne	Zarf tümleci Böyle havada	Yüklem Alıştım
4. Cümle	Zarf tümleci Böyle havada	Yüklem Âşık oldum	
5. Cümle	B'li nesne Eve ekmekle tuz götürmeyi	Zarf tümleci Böyle havalarda	Yüklem Unuttum
6. Cümle	Özne Şiir yazma hastalığım	Zarf tümleci Böyle havalarda	Yüklem Nüksetti
7. Cümle	B'li nesne Beni	Özne Bu güzel havalar	Yüklem Mahvetti

Tablo II: Ögelerin Birleşme Şekilleri

1. cümle	B'li Nesne	Özne	Yüklem
2. cümle	Zarf tümleci	Yüklem	Dolaylı tümleş
3. cümle	Dolaylı tümleş	Zarf tümleci	Yüklem
4. cümle	Zarf tümleci	Yüklem	
5. cümle	B'li Nesne	Zarf tümleci	Yüklem
6. cümle	Özne	Zarf tümleci	Yüklem
7. cümle	B'li Nesne	Özne	Yüklem

Görüldüğü gibi şiirde geçen yüklem, zarf tümleci ve özneler üçgen; belirtili nesne ve dolaylı tümleşler de düz ve yatay çizgi şeklindedir. Yüklemelerin oluşturduğu birinci üçgenin tabanını dolaylı tümleşle, ikincisini zarf tümleciyle, üçüncüsünü de hiçbir öge kullanmadan kapatabilmekteyiz.

Yukarıdaki tabloyu şu şekilde göstermemiz tabloyu daha anlaşılır kılacaktır:

Yüklem

	1. Kenar	2. Kenar	3. Kenar	Taban
1.üçgen	Mahvetti →	İstifa ettim →	Alıştım →	Evkaftaki memuriyetimden
2.üçgen	İstifa ettim →	Alıştım →	Âşık oldum →	Böyle havada
3.üçgen	Alıştım →	Âşık oldum →	Unuttum	

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

Zarf tümleci

1.üçgen	<i>Böyle havada →</i>	<i>Böyle Havada →</i>	<i>Böyle Havada →</i>	Tütüne
2.üçgen	<i>Böyle havada →</i>	<i>Böyle Havada →</i>	<i>Böyle Havada →</i>	Âşık oldum

Özne

1.üçgen	Bu güzel havalar →	Şiir yazma hastalığım →	Bu güzel havalar →	İstifa ettim Böyle havada Âşık oldum Böyle havalarda Hep böyle havalarda
----------------	--------------------	-------------------------	--------------------	---

Yüklemin 1. Üçgeni, *evkaftaki memuriyeti* merkeze oturtarak: *Evkaftaki memuriyetim mahvetti, evkaftaki memuriyetten istifa ettim, evkaftaki memuriyete alıştım*. Bu sıralamanın yerlerini değiştirdiğimizde daha anlamlı bir tabloyla karşılaşırız: *Evkaftaki memuriyete alıştım, evkaftaki memuriyetim mahvetti, evkaftaki memuriyetten istifa ettim*. Yüklem 2. Üçgeninde *böyle havalar* merkezinin etrafında *istifa ettim, alıştım, âşık oldum* yüklemeleri yer alır. Sıralamayı değiştirecek olursak: *Böyle havalarda alıştım, böyle havalarda istifa ettim, böyle havalarda âşık oldum* ortaya çıkar. Yüklem 3. üçgeninde merkez boşalır geriye *alıştım, âşık oldum, unuttum* yüklemeleri kalır. Görüldüğü gibi olaylar belli bir düzene göre ilerlemektedir: Evkaftaki memuriyetin verdiği alışkanlığın kendini mahvettiğini düşünen şair, istifa eder istifa ettikten sonra âşık olur ve âşık olduktan sonra unutmaya başlar. Şemaya baktığımızda birer paralel oluşturacak şekilde *istifa ettim 2, alıştım 3, âşık oldum 2* defa kullanılmaktadır. Bu durum şiirin merkezinde bu üç durumun olduğunu ve şiirin bu üç hareketin etrafında şekillendiğini göstermektedir. En tepede yer alan durum alışkanlıktır, gerçekleşen diğer hareketlerin sebebi alışkanlığa bağlanabilir, alışkanlık mahvolmak hissine, istifa etmeye, âşık olmaya ve unutmaya sebep olur ancak mahvolmak ve unutkanlık duyguları geri planda ve sadece duygu olarak kalır, eyleme dönüşmez. O nedenle *alıştım, istifa ettim ve âşık oldum* eylemleri bu bölümün çıktıkları olarak düşünülebilir.

Zarf tümleci şemasına baktığımızda yüklemden farklı olarak *böyle havada, böyle havalarda ve tütüne* sözcükleri; özneye ise *bu güzel havalar ve şiir yazma hastalığım* elimizde kalıyor.

Her bölümün çıktılarını birleştirecek olursak: *Alıştım, istifa ettim ve âşık oldum, böyle havada, böyle havalarda, tütüne, bu güzel havalar, şiir yazma hastalığım*. Bu birleştirmede *böyle hava, böyle havalar ve bu güzel havalar* aynı durumu ifade ettikleri için teke indirgenebilir: *Bu güzel havalarda*.

Şimdi elimizdeki verileri birleştirerek anlamlı bir cümle oluşturalım:

Özne: Ben, şiir yazma hastalığım.

Yüklem: Alıştım, istifa ettim, âşık oldum.

Zarf tümleci: Bu güzel havalarda.

Dolaylı tümleç: Tütüne.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

Anlamli bir cümle oluşturmamıza tek engel şiirde özne olarak kullanılan *şiir yazma hastalığı*. Bunu merkeze alarak: *şiir yazma hastalığı* = ben bu güzel havalarda tütüne alışım, istifa ettim, âşık oldum.

Buna göre şairin şiir yazma hastalığı yukarıdaki cümlelerin sebebidir ve şiirin merkezinde de aslında bu şiir yazma hastalığı yer alır geriye kalan unsurlar onun sonuçlarıdır sadece.

Sonuç

Görüldüğü gibi bu metotla metnin tamamı ele alınarak söz dizimi aracılığıyla bazı ögeler seçilmekte onların bir araya getirilmesiyle kurulan yeni cümleden metinde söylenmeyen ya da açıkça görülmeyen gizli anlama ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bu metot anlam ve yapı ilişkisine katkı sağlamanın yanında gramer konularında da aydınlatıcı olabilmektedir. Bilindiğı gibi yüklemi olan her bir yapı tek bir cümle olarak ele alınmaktadır, ancak otoritelerce bu cümleler noktalama işaretleriyle bağlanınca sıralı cümle, bağlaçlarla bağlanınca da bağlı cümle adı altında birleşik cümle olarak kabul edilirken, birbiriyle anlam bakımından ilintili ancak noktayla sonlandırılmış cümleler, tek bir yüklem içeriyorsa, basit kabul edilmektedir. Metnin bütünlüğü ve anlam açısından baktığımızda birleşik kabul edilen bu cümlelerin yapı itibarıyla bağlaçlar veya noktalama işaretleri dışında o art arda gelen ve anlam açısından ilintili olan cümlelerden bir farkının olmadığı görülmektedir. Bu durum bize metnin tamamına bakmayı öğütlerken bile yapının kuşatıcılığından kurtulamadığımızı göstermektedir.

Bu çalışmada yapı sıradan olmayan, belli bir düzeni olan ve kesinlikle anlamdan ayrı düşünölemeyecek bir unsur olarak ele alınmaya çalışılmıştır. İleri sürölen bu metodun işlendiğeki geliştirilebileceğı ve söz dizimi çalışmalarına yeni bir boyut kazandıracacağı umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

AKSAN Doğan (2006). *Anlambilim*, Engin Yayınları, Ankara.

ALTUN Mustafa (2010). “Filolojik-Dil Bilgisi ve Dil Bilimi Kaynaklarında Türk Dilinin Söz Dizimsel Yapılarının Karşılaştırılması”, *TURKISH STUDIES-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140 (Türkçede Dilbilim Çalışmaları), Volume 5/4, Fall 2010, www.turkishstudies.net, DOI Number : <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1832>, p. 74-86.

ANDREWS Walter (2006). *şiirin Sesi Toplumun şarkısı*, İletişim Yayınları, İstanbul.

DEMİRCİ Kerim (2010). “Derin Yapı ve Yüzey Yapı Kavramlarından Ne Anlıyoruz?”, *TURKISH STUDIES-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140 (Türkçede Dilbilim Çalışmaları), Volume 5/4, Fall 2010, www.turkishstudies.net, Doi Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1762>, p. 291-304.

ÜSTÜNOVA Kerime (2010). “Yüzey Yapı - Derin Yapı Kavramları Üzerine”, *TURKISH STUDIES-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140 (Türkçede Dilbilim Çalışmaları), Volume 5/4, Fall 2010, www.turkishstudies.net, Doi Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1771>, p. 697-704.

VELİ Orhan (1996). *Bütün şiirleri*, Adam Yayınları, İstanbul.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/9 Summer 2014

